

Ірина МАТЯШ,
докторка історичних наук, професорка,
провідна наукова співробітниця відділу
історії міжнародних відносин та
зовнішньої політики України
Інституту історії України НАН України,
голова правління Наукового товариства
історії дипломатії та міжнародних відносин

ІНОЗЕМНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА В КИЄВІ ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ: ВИМУШЕНЕ ПОВЕРНЕННЯ ДОДОМУ

Анотація. У статті визначено дипломатичну присутність іноземних держав у Києві доби Української Народної Республіки та Української Держави як вихід України на міжнародну арену. Виокремлено, що усі дипломатичні представництва з приходом до влади Директорії в грудні 1918 року опинилися в рівних умовах. Автор зазначає, що перебуванню іноземних дипломатів у Києві загрозувало невпинне наближення більшовиків до столиці. Висвітлено питання організації співпраці з новою владою, які виникли перед представниками «старого» консульського корпусу і перед посланниками до гетьманського уряду, які не припинили діяльності після приходу до влади Директорії. Висвітлено події 22 січня 1919 року та участь у них іноземних представників, виїзд дипломатичних представництв й подальшу діяльність тих, хто залишився в Києві.

Ключові слова: Директорія, дипломатичні представництва, уряд, іноземні представники, персоналії.

Дипломатична присутність іноземних держав у Києві доби Української Народної Республіки та Української Держави засвідчувала вихід України як незалежної держави на міжнародну арену. Значення діяльності кожного з іноземних представництв у цей період заслуговує на окреме дослідження. Однак із приходом до влади Директорії в грудні 1918 року всі вони опинилися в рівних умовах: перебуванню іноземних дипломатів у Києві загрозувало невпинне наближення більшовиків до столиці. Від-

новлення Української Народної Республіки вимагало від її провідників розуміння складності геополітичної ситуації, у якій треба буде доводити світу важливість української ідеї, право на незалежну державу та здатність Директорії знайти правильний шлях її розвитку. Агресія російських військ на північному сході, неминуча участь у війні з Польщею, у зв'язку зі злукою з ЗУНР на заході, загроза наступу Добровольчої армії, невизнання УНР державами Антанти та зазіхання Румунії на Північну Буковину вимагали виваженої зовнішньополітичної діяльності. Політичний провід Директорії не мав у цій сфері узгодженої думки: на першому етапі існування відновленої УНР одна частина (В.К. Винниченко, В.М. Чеховський, М.Ю. Шаповал) була за союз із більшовиками проти Антанти, друга – на чолі із С.В. Петлюрою – за союз із Антантою проти більшовиків. Під час переговорів із представниками Антанти в листопаді і грудні 1918 року було вирішено в разі перемоги Антанти, що Директорія матиме пряме управління в Київській, Волинській, Подільській, Полтавській, Чернігівській і частково Харківській губернії, а щодо південних територій було передбачено контроль Антанти над управлінням Директорії.

У зверненні Директорії до всіх держав, що воюють, і нейтральних країн від 20 листопада 1918 року німецьку адміністрацію звинувачували в приведенні до влади «нікому не відомого» Павла Скоропадського, а самого гетьмана в «будуванні самодержавія» й ігноруванні волі української демократії – тож його оголошено поза законом, а всі акти, затверджені урядом Української Держави, – недійсними¹. Водночас наголошувалося на маніпуляціях народною свідомістю з боку гетьманського уряду щодо твердження про його підтримку з боку держав Антанти². Звертаючись до держав світу в такий спосіб, Директорія висловлювала сподівання на розуміння й підтримку в завершенні державного будівництва відновленої УНР. Прийшовши до влади, Директорія скерувала до держав Антанти ноту з заявою відсутності про те, що потреби у військовій допомозі з їхнього боку, про яку просив гетьман П.П. Скоропадський, немає³. Тому пропонувалося «зробити відповідні заходи щодо перебування військ Антанти на території Української Народної Республіки»⁴. Водночас очільники УНР демонстрували готовність до найтісніших контактів із державами Антанти та шукали можливостей їх реалізації.

Перед питанням організації співпраці з новою владою постали представники «старого» консульського корпусу і посланники до гетьманського уряду, які не припинили діяльності після приходу до влади Директорії. Для німецького командування взаємодія з новою владою мала важливе значення насамперед через потребу належної організації евакуації німецьких військ. Головна Рада німецького командування в Києві 17 грудня 1918 року вирішила, що німецькі війська надалі будуть допомагати охо-

роні порядку в місті та околицях і за можливості координувати свої дії з вимогами держав Антанти⁵. Того ж дня розпочалася евакуація німецьких військ із Київського району. Для повного визволення українських земель від німецької присутності (250 тисяч вояків, зокрема приблизно 30 тисяч – у Києві) потребувалося майже два місяці⁶.

Ці та інші питання німецький представник граф Ганс фон Берхем обговорив із командиром осадного корпусу полковником Є.М. Коновальцем 18 грудня 1918 року. Після його візиту місцеві газети опублікували спростування чуток про обеззброєння вояками УНР німецьких військ. Є.М. Коновалець зробив візит у відповідь, що свідчило про встановлення «цілковитого контакту»⁷. Під час робочої зустрічі представників німецької сторони та членів Директорії було сформовано план евакуації німецьких військ з української території та створення спеціальної комісії для розслідування непорозумінь, які виникали під час евакуації з обох боків⁸. У зв'язку з евакуацією німці розпочали розпродаж військового майна. Німецьке командування сформувало спеціальні підрозділи для забезпечення охорони залізниці та вільного проїзду військам на батьківщину.

Охорона Києва від нападів і насильства анархічних ватаг покладалася після відновлення функцій демократичної думи на штаб охорони міста. При штабі цілодобово діяв інформаційний відділ, який реєстрував усі випадки нападів і самочинних трусів, збирав відомості про заарештованих. З огляду на те, що серед ув'язнених були піддані різних держав, штаб звертався через місцеву пресу до іноземних представників для встановлення контакту щодо полегшення долі арештантів⁹. Допомогу заарештованим за політичними звинуваченнями за доби Гетьманату і визволенням із в'язниці організував Відділ допомоги ув'язненим Данського Червоного Хреста¹⁰. Збереглися свідчення і про сприяння амністуванню австро-угорських підданих (цивільних та військових) данського посольства в Петрограді. З цією метою, отримавши звернення данського представника, МЗС УНР клопотало перед Міністерством військових справ, наголошуючи на політичному значенні звернення, з огляду на те, що здебільшого заарештовані старим урядом відбували покарання несправедливо й безпідставно¹¹.

Для забезпечення допомоги підданим своїх держав до штабу почали звертатися і представники «старого» консульського корпусу, і посланники держав, відносини з якими було встановлено під час Гетьманату. 18 грудня 1918 року до Києва повернувся іспанський і португальський консул Стеліо Василиаді. Він отримав в Одесі доручення опікуватися інтересами французьких громадян¹². Одним потягом із ним прибув секретар французької військової місії й аташе при французькому консульстві в Києві Віктор Серкаль. Газети повідомляли про його «помітну роль» у забезпеченні безкровності протистояння між українцями й добровольцями

в Одесі¹³. Насправді, як стверджував І.Л. Борщак, він був «дрібним розвідником, що крутився біля французів»¹⁴, і секретарем Е. Енно. Столиця відновленої УНР готувалася в цей час до прибуття членів Директорії.

19 грудня 1919 року іноземні представники разом із тисячами киян зустрічали Володимира Винниченка, Симона Петлюру, Федора Швеця та Панаса Андрієвського на залізничному вокзалі¹⁵. Непересічність моменту (його масштаб не применшили ні мороз, ні хурделиця) підкреслювало убранство вокзалу й перону, на який очікувалося прибуття «надзвичайного потягу»: жовто-блакитні плакати з написами «Нехай живе Українська Народна Республіка!», «Слава Директорії і її поводитирям!», «Слава народним героям!», квіткові гірлянди, прапори. Вздовж залізничного полотна вишикувався почесний караул на чолі з командиром Осадного корпусу Євгеном Коновальцем¹⁶. В урочистостях узяли участь делегації Українського національного союзу, Київської міської управи, Всеукраїнської академії наук, Всеукраїнської селянської спілки, Всеукраїнської професійної ради робітників, Київського губерніального земства, Військово-революційного комітету, Революційного комітету залізничників, а також Київської єврейської громади, інших національних «колоній»: грузинської, чеської, вірменської, білоруська делегація та іноземні представники: посланники Туреччини – Мухтар Бей, Фінляндії – Герман Гуммерус, Болгарії – Іван Шишманов, отаман зимової станиці Всевеликого Війська Донського генерал О.В. Черячукин, консул Швейцарії, дуаен консульського корпусу Гавриїл Енні, консул Іспанії та Португалії Стеліо Василиаді, ще офіційно не визнаний консул Голландії Тімотей Фоккер, представники Грузії, Вірменії, Азербайджану. Серед зустрічальників був разом із білоруською делегацією Олександр Цвікевич, який приїхав до Києва «для розв'язання цілої низки політичних питань»¹⁷. Лише польський представник Станіслав Ванькович і секретарі іспанського консульства Теодор Мулен та французького – Віктор Серкаль (обидва тоді представляли Францію) не приїхали на вокзал¹⁸. Прикрашений національними й червоними прапорами потяг із членами Директорії прибув приблизно о 14:00.

Під час мітингу з вітаннями серед інших промовців від імені дипломатичного корпусу виступили посланники Туреччини та Фінляндії. Як згадував згодом Герман Гуммерус, він виголосив «кілька слів про Фінляндію і Україну» й потиснув руку Симону Петлюрі¹⁹. Як дуаен консульського корпусу, вітав Директорію Гавриїл Енні. Швейцарський консул висловив сподівання, що в Україні з утвердженням нової влади настане спокій і порядок, які принесуть усьому українському народові вільність, рівність і братерство²⁰. Були привітання й від німецької сторони. Голова Ради німецьких солдат Й. Кірхнер наголосив, що «червоні прапори, які розвіваються над головами всіх присутніх, підкреслюють глибоко демо-

кратичний і соціальний характер української революції, що нова влада Директорії утворить на Україні ґрунт для зміцнення інтернаціоналу»²¹. Німецькому соціалісту імпував червоний колір прапорів повстанців, який ніяк не асоціювався з більшовицькими знаменами, а підкреслював зв'язок із демократичними революціями у світі.

Іноземні представники стали почесними гостями й під час інших подій того пам'ятного дня. Як згадував Д.І. Донцов, дипломати вирушили з вокзалу в місто в урядовому автомобілі й пересвідчилися, як піднесено зустрічали Директорію кияни²². Перехрестя вулиць було уквітчано гірляндами квіток, плакатів, національних прапорів, на балконі головного телеграфу на розі Софіївської та Володимирської вулиць серед килимів і прапорів висів портрет Тараса Шевченка, увитий зеленню й маленькими електричними лампочками²³. Урочистості тривали на Софійському майдані та завершилися військовим парадом, який приймав Головний отаман військ УНР Симон Петлюра. Очільників Директорії хлібом-сіллю зустрічала Людмила Старицька-Черняхівська в Українському клубі, де ще недавно мав свій перший публічний виступ П.П. Скоропадський та гостили посланників Німецької й Австро-Угорської імперії, Болгарського царства, інших іноземних представників.

Вшанування тривали до суботи, 21 грудня, коли в Міському театрі відбулася урочиста вистава на честь провідників УНР. Представник Німеччини граф Й. фон Берхем скористався цим приводом для спілкування з членами Директорії. Він разом з іншими співробітниками Посольства Німеччини завітав у ложу Директорії. Під час розмови граф висловив упевненість, що новому уряду «пощастить» довести до кінця розпочату велику справу, і сподівання, що за дотримання всіх умов (зокрема, злагодженої організації евакуації німецьких військ) між Німеччиною й Україною складуться найкращі відносини²⁴.

Після завершення урочистостей іноземним представникам довелося очікувати вказівок керівництва щодо легалізації свого становища або самостійно приймати рішення про продовження перебування в Києві. Першим до зовнішньополітичного відомства УНР звернувся секретар іспанського консульства й «тимчасово керуючий» французьким консульством у Києві Теодор Мулен, який отримав доручення захищати інтереси «підданих і громадян Держав Згоди»²⁵. Секретар французького консульства Віктор Серкаль перебував у Києві лише кілька днів – 23 грудня 1918 року, відповідно до телеграфічної вимоги французького консула Еміля Енно з Одеси, він виїхав туди екстремим потягом²⁶. Т. Мулен залишився єдиним консульським представником держав Антанти в Києві. Його призначення було умовним з огляду на те, що повноважень у Е. Енно призначати консулів через невизначеність його особистого статусу немає.

«Англійські, американські, сербські, румунські і грецькі громадяни чи піддані не мають в теперішнім часі своїх консульських представників у Києві, – писав він міністру закордонних справ, – бо консулі згаданих підданих ще не мали можливості повернутися до нього після того, як германська влада витіснила їх на протязі останнього літа»²⁷. У цих умовах він узяв на себе функції дуаена консульського корпусу, хоч і не мав відповідного рішення консульської колегії, але користувався серед колег авторитетом у зв'язку з його поїздкою в табір Симона Петлюри напередодні взяття Києва Директорією. Факт, що Т. Мулен залишився в Києві, хоч мав виїхати в Одесу, давав підстави для спростування чуток про загострення відносин між Антантою й Директорією як причину негайного від'їзду В. Серкаля в Одесу, що почали ширитися містом²⁸.

«Загрозлива обстановка в Києві, – згадував посланник Фінляндії Герман Гуммерус, – зближувала місцевих іноземців. Члени дипломатичного й консульського корпусу часто збиралися для спільних бесід, на яких головував секретар французького консульства Мулен»²⁹. «Старі» консули не мали вказівок від урядів країн, які вони представляли, щодо подальших перспектив діяльності й зосередилися на опікуванні інтересами підданих своїх країн. На гуманітарній місії та неутручанні в політичні справи УНР наголосили швейцарський консул Гавриїл Енні та бельгійський – Яків Гретер в інтерв'ю газеті «Трибуна»³⁰. Англійським консульством і далі керував секретар Ф. Томас. Після повернення в Одесу Піктона Багге він залишався в Києві, намагаючись пом'якшити під час Гетьманату ставлення до англійської громади німецької влади, яка зобов'язала всіх англійських громадян тричі на тиждень приходити до комендатури та засвідчувати свою присутність у місті³¹. Від імені консульського корпусу Теодор Мулен просив сприяння МЗС УНР щодо «справедливого і бережного» ставлення київської влади до іноземців та упередження можливої самовільної реквізиції їхнього майна.

Відповідь на звернення мала значення показової акції: на прикладі скасування розпорядження щодо реквізиції майна дипломатичного працівника Матіоса Клебера та висловлення вибачення за «прикре непорозуміння»³² нова влада демонструвала готовність співпрацювати з представниками іноземних держав. Ба більше, на запит французького консульства щодо надання приміщення для гаража та виділення щоденно одного пуду бензину (оскільки «бензин весь реквізирovalo воєнне ведомство – достать его в вольной продаже возможно только у спекулянтов по такой цене, коя делает пользование машиной невозможным»³³) МЗС УНР запропонувало коменданту Києва з проханням «негайно реквізувати великий сарай» на вул. Прорізній, 12 під гараж для автомобіля французького посольства й видати відповідний ордер.

Охоронний лист від уряду Директорії отримав 21 грудня 1918 року консул Королівства Іспанії Стеліо Василяді³⁴: «Правительство УНР подає до відома всім, що власник сього дійсно є пан Васіліяді Стеліян, консул Королівства Іспанії і тому пропонує кожному, до кого се може відноситись, а саме Військовим, Цивільним і Желізнодорожним установам УНР, щоб не тільки власникові не чинено ніяких перепон при проживанню всюди, але щоби були вжити заходи для оказання йому всякої допомоги»³⁵. Документ замінював посвідчення особи та давав право вільного пересування територією УНР. Уважне ставлення до своїх запитів із боку нової влади відчуло консульство Великої Британії.

На прохання польського посольства штаб Осадного корпусу надав будинок № 30 на вулиці Пушкінській для продовження його діяльності³⁶. Українці чекали від очільника посольства Станіслава Ваньковича коментарів щодо ставлення Польщі до утворення Західно-Української Народної Республіки. Розпочата 1 листопада 1918 року збройним виступом об'єднаних польських підпільних військових організацій польсько-українська війна в Галичині чітко засвідчувала польську позицію. Однак Станіслав Ванькович, апелюючи до практично повної втрати зв'язку з Варшавою (телеграми не надходили взагалі, листи з кур'єрами йшли 10–15 днів) намагався формулювати свої коментарі з цього питання в інтерв'ю газеті «Трибуна» досить обережно³⁷. Розглядаючи об'єднання Галичини з Україною як акт «однобічний і тому не остаточний» через те, що немає на це згоди зацікавленої сторони – Польщі, він висловлював сподівання на врегулювання питань, пов'язаних із претензіями на польську територію інших країн («українці претендують на Галичину і Холмщину, німці на Сілезію, Познань; східні провінції по Віслі до моря, більшовики захопили Мінськ і Двінськ»), мирною конференцією в Парижі, що мала розпочатися в січні 1919 року³⁸.

На рішення мирної конференції мала сподівання й українська сторона. 26 грудня 1918 року уряд Директорії ухвалив текст ноти до народів світу та їх урядів³⁹. У зверненні декларувалося бажання «жити в добрій, дружній згоді» з усіма державами світу, близькими й далекими сусідами; приймалися всі обов'язкові для УНР вимоги міжнародного права та міжнародні зобов'язання, зокрема й «спадщини бувшої Росії в міжнародних стосунках пропорційно силам України» і висловлювала готовність прийняти представників інших урядів і скерувати натомість своїх⁴⁰. Увагу зацікавлених сторін привертало те, що офіційної позиції УНР щодо ставлення до РСФРР не було. Звернення було передано на радіо й розіслано іноземним представникам. Лист за підписом В.М. Чехівського з нотой в додатку та проханням передати її фінському уряду отримав зокрема Герман Гуммерус.

Фінський посол обрав тактику «обережної та вичікувальної позиції щодо нового уряду» й охорони прав своїх співгромадян⁴¹. Він поділяв вагання союзних держав щодо визнання Директорії через її ніби тяжіння до більшовицьких ідей та невизначеність політики щодо більшовицької Росії⁴². Наприкінці грудня Г. Гуммерус отримав запрошення разом з іншими представниками дипломатичного корпусу на прийняття для членів уряду й дипломатів у готелі «Імперіал», влаштоване Оксаною Лотоцькою, донькою О.Г. Лотоцького й майбутньою дружиною Я.С. Токаржевського-Карашевича⁴³. Цей вечір для членів уряду й дипломатичного корпусу став, за зауваженням посла, «виразом патріотичних настроїв»⁴⁴. 28 грудня 1918 року його разом із представником терського посольства осавулом Долинським, представником чеського комітету в Києві Грунтом та секретарем італійського консульства Масіні прийняв очільник зовнішньополітичного відомства В.М. Чехівський⁴⁵. Під час зустрічі обговорювали питання діяльності представництв та можливості їхнього виїзду з Києва.

У повсякденні допомоги Г. Гуммеруса потребували фінські громадяни. Йому вдалося за сприяння МЗС УНР звільнити з-під арешту в Педагогічному музеї Сергія Валфорса, примусово мобілізованого гетьманською владою. Підставою для позитивного розв'язання питання було звернення посла ще до МЗС Української Держави від 10 грудня щодо звільнення від призову на військову службу в УНР фінських громадян, котрі мешкали на українських територіях⁴⁶. У відповідь на цю ноту «тимчасовий» комісар закордонних справ М.Г. Левитський не лише сповістив Г. Гуммеруса, що командування осадного корпусу визволяє всіх осіб, мобілізованих гетьманським урядом, а й гарантував негайне їх звільнення⁴⁷. На виконання цієї обіцянки Голова Слідчої комісії УНР отримав доручення «як можливо скоріше задовольнити бажання п. Посла Фінляндії»⁴⁸.

В аналогічній ситуації перебували офіцери колишньої російської армії, донські козаки й білоруські офіцери. У визволенні з-під арешту російських офіцерів узяли дієву участь німецький комендант Києва Бронсарт фон Шеллендорф і дипломатичний представник граф. Й. Берхем. Саме німці здійснювали внутрішню охорону Педагогічного музею й не дозволяли розстрілювати людей. 30 грудня 1918 року Бронсарт фон Шеллендорф організував вивезення з Києва 500 осіб до Берліна, звідки вони мали переправлятися за вказівками Антанти⁴⁹. Згодом було відправлено ще кілька ешелонів, з якими виїжджали й родини київських багатіїв.

Визволенням офіцерів-білорусів, яких у приміщеннях Педагогічного музею та Комерційного інституту під арештом перебувало приблизно 200 осіб, займався консул БНР Федір Базаревич. Присутність білоруського представництва в Києві засвідчував піднятий 24 грудня 1918 року над будинком, де розташовувалося консульство БНР (вул. Фундуклеївська, 42),

білоруський національний прапор⁵⁰. Вагомим аргументом для нової влади стало пояснення консула про примусову мобілізацію цих офіцерів гетьманським урядом та безрезультатність висловленого ним протесту з цього приводу⁵¹. На своє звернення до зовнішньополітичного відомства щодо сприяння визволення заарештованих він отримав відповідь з обіцянкою повідомити військову владу про необхідність звільнити примусово мобілізованих білорусів передусім. Водночас наданий гетьманом дозвіл на існування Білоруської військової організації було скасовано, а офіцери, які залишилися на території УНР, підписали зобов'язання не боротися проти Директорії⁵².

27 грудня 1918 року з листом до міністра закордонних справ УНР звернувся Герман Гуммерус. Фінський посол просив вжити відповідних заходів, щоб українська військова й цивільна влада взяла під опіку фінських громадян, які мешкали в с. Новий Завод на Катеринославщині. Серед цих громадян були дружина і троє дітей секретаря посольства Фінляндії капітана Уно Гіллмана⁵³. Йшлося також про надання їм проїзних документів. Реакція на це звернення була миттєва. Уже 31 грудня секретар посольства Уно Гільман отримав охоронний лист, який уможливив йому вільний переїзд для порятунку родини⁵⁴. Востаннє посол бачив його вже з родиною на залізничному вокзалі, виїжджаючи з Києва.

У середині січня 1919 року Герман Гуммерус здобув можливість переселитися в будинок графині Наталії Уварової (доньки цукрозаводчика Федора Артемійовича Терещенка й сестри авіаконструктора Федора Федоровича Терещенка) на вулиці Левашовській (нині – Шовковична), 12 – «ніби спеціально створений для посольства»⁵⁵. Його звільнив німецький залізничний центр, залишаючи Київ. Н.Ф. Уварова придбала 1916 року садибу у М.П. Шестакова, який був директором-розпорядником цукрових заводів батька⁵⁶. Управитель маєтку зрадів можливості передати оснащену дорожми меблями ошатну будівлю з «китайським» павільйоном, оригіналами полотен відомих художників на стінах та музичними інструментами в залах в оренду фінському посольству, що гарантувало недоторканність майна. Підставу сподіватися на продовження розпочатих справ давала пропозиція уряду Директорії про поновлення фінсько-українських торговельних зв'язків. Відповідні пропозиції надходили і від ділових кіл: Центральний цукровий комітет пропонував продовжити дію договору від 30 вересня з відповідними змінами, «Союз землеробів Кубані» – налагодити товарообмін із Кубанню. Та залишитися надовго в прекрасній віллі не вдалося.

І далі перебував у Києві болгарський посол І.Д. Шишманов. Разом із німецьким консулом Е. Тілем та австрійським представником Е. Фюрстенбергом він отримав запрошення на банкет на честь Директорії за участі С.В. Петлюри і Є.М. Коновальця, що відбувся 5 січня 1919 року⁵⁷.

29 грудня 1918 року здійснив візит до Директорії голландський консул др. Т. Фоккер. Офіційний лист щодо його повноважень було скеровано ще до МЗС Української Держави. Він не отримав екзекватуру від нового уряду, але мав від свого уряду повідомлення про призначення на посаду генерального консула Голландії в Києві⁵⁸ й брав активну участь в усіх подіях, що відбувалися за участі дипломатичного й консульського корпусу. За час перебування в українській столиці Т. Фоккер спостерігав за подіями в Україні і скеровував доповіді до зовнішньополітичного відомства Голландії. Його головний висновок щодо ролі Києва як «центру східної політики європейських держав»⁵⁹ відіграв вирішальну роль у продовженні діяльності голландського генерального консульства в Києві за доби Директорії. Офіційне визнання представника нейтральної країни мало важливе значення також для нової влади. Директорія покладала сподівання на його роль у переговорах між УНР і державами Антанти як представника держави, що користується в держав Антанти більшим авторитетом, ніж Центральні держави⁶⁰. У зв'язку з активізацією руху за самостійність у провінції Лінбург Т. Фоккер дав коментарі місцевій пресі, у яких висловився проти сепаратистських намірів у провінції⁶¹. Поінформувавши членів Директорії про внутрішнє й зовнішнє становище Голландії, Т. Фоккер цікавився політичними взаєминами України з державами Антанти й часом прибуття української дипломатичної місії до Голландії⁶². Це звернення активізувало роботу зі створення представництва УНР у Голландії та офіційного визнання повноважень Т. Фоккера. Відповідний лист голландського уряду до МЗС УНР надійшов 10 січня 1919 року⁶³. Д-р Фоккер особисто, того самого дня, письмово прокоментував ситуацію. Але часу для організації роботи консульства йому практично не залишалося. Склад Надзвичайної дипломатичної місії УНР до Голландії на чолі з Андрієм Яковлівим було затверджено 17 січня 1919 року⁶⁴.

Натомість італійський, сербський, турецький та швейцарський представники розпочали листування з відповідними державними органами щодо сприяння в організації виїзду з Києва. 26 грудня 1918 року Міністерство шляхів УНР отримало запит із грифом «негайно» від МЗС про надання салон-вагона, двох вагонів першого класу, двох вагонів другого класу та багажного вагона для виїзду до Одеси сербської та італійської місій, а також італійських підданих – членів «італійської колонії в Києві»⁶⁵. 30 грудня 1918 року переговори щодо отримання для цього двох літерних вагонів розпочало Посольство Османської імперії. Того дня отримав охоронний лист для виїзду з дружиною і двома дітьми з Києва управитель справами швейцарського консульства Віктор Ренігер⁶⁶. У своєму запиті про надання такого документа він указував на виїзд у Швейцарію й назад, але, очевидно, повертатися не збирався.

Представництва новоутворених держав зберігали надію забезпечити продовження своєї діяльності для захисту інтересів співгромадян та організації товарообміну. Зокрема, білоруси поновили спроби започаткування регулярного товарообміну. Білоруська торговельна палата припинила свою діяльність, передавши повноваження та отримані дозволи Білоруському торговельно-економічному бюро⁶⁷. На базі торговельної палати її колишній очільник проф. М.В. Довнар-Запольський пропонував створити науково-економічний інститут⁶⁸.

Нова установа мала регулювати відпуск товарів за твердими цінами згідно з нормами, встановленими для українського населення, продаж білоруським споживачам необхідної їм продукції: цукру, борошна, круп, солі, соди тощо; реєстрацію товарів, щодо яких встановлювався вільний торг. Уряд БНР зобов'язувався і далі поставляти в УНР ліс, скло, сірники, льон, яблука, гриби. Щоб уникнути монопольного характеру діяльності бюро, право контролювати питання товарообміну отримала змішана українсько-білоруська комісія, яка вперше зібралася 22 грудня 1918 року⁶⁹.

Про визнання Національної Ради Латвії тимчасовим представництвом Латвії в УНР та надання їй консульських повноважень у справах громадян Латвії⁷⁰ «до організації урядовою дорогою дипломатичних зносин між Україною і Латвією» 23 грудня 1918 року подав клопотання до МЗС УНР Латиський центральний комітет в Україні. Головна ідея клопотання полягала в набутті радою права видавати легітимні посвідчення про належність до громадянства Латвії задля убезпечення від притягнення латишів до військової служби та полегшення їхнього виїзду на батьківщину за потреби.

З проханням про визнання повноважень звернулося до МЗС УНР естонське представництво. Е.Я. Рітсон отримав 30 грудня 1918 року від уряду УНР охоронний лист як представник Естонії в Україні⁷¹. А делегації Кубані (полковник Курагін) та Терці (осавул Долинський) того самого дня вибули з Києва⁷². Сприяння щодо вивезення чехословацьких громадян на батьківщину було надано також Комітету громадян Чехо-Словацької Республіки, що виконував консульські функції⁷³.

4 січня 1919 року В.М. Чехівського відвідав турецький посланник Ахмед Мухтар-бей із запитом щодо призначення українського посла в Стамбул⁷⁴. Візит турецького посла був не випадковим. Того дня гетьманський посланник Михайло Суковкін, який скомпрометував себе антиукраїнською діяльністю, звернувся до османського зовнішньополітичного відомства з проханням позичити 10 тисяч турецьких лір⁷⁵. З огляду на те, що підтвердження його повноважень новою владою немає, А. Мухтар-бей мав доручення з'ясувати позицію Директорії з цього питання.

На посаду представника УНР у Стамбулі в Києві обирали особу, здатну відстоювати українську ідею. Ідеальною кандидатурою, з огляду ще й на розташування в Стамбулі Вселенського Патріархату, став авторитетний громадський діяч, колишній міністр віросповідань УНР, розробник ухваленого Директорією УНР «Закону про Верховну владу в Українській автокефальній православній миротворчій церкві» від 1 січня 1919 року Олександр Лотоцький. Посольство вирушило до Стамбула 26 січня, але прибуло до місця призначення лише 23 квітня 1919 року⁷⁶.

Водночас Ахмед Мухтар-бей намагався з'ясувати можливості виїзду посольства з Києва. Висловлене під час зустрічі з міністром прохання полягало в наданні двох салон-вагонів для виїзду в Одесу⁷⁷. Відповідний запит до Міністерства шляхів УНР зовнішньополітичне відомство скерувало негайно. Невдовзі було оприлюднено рішення уряду про усунення з посади Михайла Суковкіна, як і інших гетьманських послів: Федора Штейнгеля, Вячеслава Липинського, Владислава Дашкевича-Горбацького, Костянтина Середина, Миколи Могилянського, Івана Коростовця, Олександра Іваніва, Яна Токаржевського-Карашевича, рахуючи звільнення від дня початку повстання Директорії – 15 листопада 1918 року⁷⁸.

У Києві і далі були Комісаріат Азербайджану, генеральне консульство БНР, польське посольство, представник Криму, Зимова станиця Всевеликого Війська Донського та інші іноземні представництва. Білоруська національна рада в Києві впродовж січня двічі висловила протест польському послові щодо «гвалтовного прилучення до Польщі білоруських країв»⁷⁹. Проголошення декретом Польської республіки на чолі з Юзефом Підсудьким у грудні 1918 року Більського повіту Гродненської й Серпневого повіту Сувальської губернії розділяло територію Білорусі між Польщею й більшовиками. На підконтрольній більшовикам території 1 січня 1919 року було проголошено в Мінську Радянську Соціалістичну Республіку Білорусь, главу уряду БНР Романа Скірмунта (Раман Скірмунт, 1868–1939) визнано ворогом народу⁸⁰. Офіційне представництво БНР у Києві в цих умовах залишалось поодиноким оплотом білоруської незалежності. Білоруська національна рада порушила перед Директорією питання про створення в Києві Білоруського національного міністерства⁸¹.

Представник Всевеликого Війська Донського генерал-лейтенант О.В. Черячукін, прийнявши свідоме рішення залишитися в Києві, передав полковникові Є.М. Коновальцю ноту про те, що Донське Військо завжди мало дружні відносини з Україною, тому він має намір залишитися в Києві до отримання інструкцій від свого керівництва. Головну мету своєї діяльності він убачав у захисті козаків та забезпеченні від будь-яких самовільних виступів «безвідповідальних елементів», що могли б пору-

шити цю давню дружбу Дону й України. Місцеві газети опублікували оголошення донського представництва про продовження діяльності в Києві посланника Дону О.В. Черячукіна і його прохання до всіх козаків, які не встигли залишити українську столицю, зголошуватися до посольства⁸². Отаман Зимової станиці звернувся до нової влади з проханням дозволити носити військову форму, яка б давала змогу козакам впізнавати в ньому козака донського генерала і звертатися за допомогою. Начальник Генштабу Головного отамана військ Директорії О.В. Осецький без заперечень видав документ на право носіння форми і зброї, який, крім того, засвідчував дипломатичні повноваження О.В. Черячукіна⁸³.

Його практичні стосунки з новим урядом розпочалися з організації звільнення арештованих офіцерів, що перебували в приміщенні Педагогічного музею, та виїзду козаків з України. 20 грудня 1918 року О.В. Черячукін мав зустрічі з В.К. Винниченком, С.В. Петлюрою та головою Ради Народних Міністрів УНР і очільником зовнішньополітичного відомства В.М. Чехівським, під час яких отримав чітку відповідь щодо курсу політики Директорії (боротьба з більшовиками та анархією) та ставлення до зайняття Доном українських міст (готові вислати війська для їхнього звільнення)⁸⁴. 25 грудня доповідь В.М. Чехівського про відносини з Румунією, Доном і більшовицькою Росією розглянула Рада Народних Міністрів УНР⁸⁵. За результатами обговорення доповіді було ухвалено текст нот до румунського та донського урядів. О.В. Черячукін намагався не загострювати ситуацію. В інтерв'ю київським журналістам він наголосив, що ніхто не має права втручатися у внутрішні справи Всевеликого війська Донського, як Дон не втручається у внутрішні справи УНР, спростував чутки про намір Дону воювати з Україною й констатував, що в українсько-донських відносинах нічого не змінилося⁸⁶.

На підтвердження прагнення налагодити торговельні відносини О.В. Черячукін 26 грудня 1918 року відвідав В.М. Чехівського для обговорення питання про продовження роботи з підготовки торговельного договору між УНР і Всевеликим Військом Донським⁸⁷. А зустрічний візит 28 грудня 1918 року В.М. Чехівського до донського представника не став візитом ввічливості: очільник українського зовнішньополітичного відомства особисто вручив О.В. Черячукіну ноту-протест проти зайняття донськими військами Луганська, Дебальцевого й Маріуполя «для охорони видобування вугілля», що супроводжувалося порушенням прав робітників і численними розстрілами в Луганську і Юзівці (нині – Донецьк), та затримання на станції Авдіївка 690 вагонів вугілля, призначеного для транспортування в Україну, і вивезення його на Дон. Директорія висувала вимогу негайно вивести війська з території України, наголошуючи, що має достатньо військової сили для оборони української території⁸⁸.

У ноті-відповіді О.В. Черячукін обмежився поясненням причин захоплення донськими військами української території. Він зауважував, що війська введено за розпорядженням Донського отамана зі стратегічних міркувань захисту Дону від більшовиків за погодженням із гетьманом П.П. Скоропадським, та спростував чутки про просування донських військ у бік Києва для підтримки гетьманського уряду⁸⁹. Згаданий О.В. Черячукіним наказ зобов'язував донські війська зайняти Дебальцеве, Юзівку, Маріуполь і Біловодськ, забезпечити безперебійну роботу на Луганській патронній фабриці, в Дебальцівських залізничних майстернях, гірській індустрії Юзівки та верфях Маріуполя⁹⁰. Для того, аби «забезпечити спокій» запроваджувалося правило: «за одного вбитого козака десять страт». Іншим наказом від 25 грудня 1918 року П.М.Краснов включив окуповані донцями території до складу Всевеликого Війська Донського – «тимчасово, до відновлення порядку в Україні»⁹¹.

Через день після отримання зовнішньополітичним відомством ноті-відповіді донський представник дізнався про припинення видавання йому грошей у банках з огляду на те, що видані П.П. Скоропадським кошти на підтримку Дону є власністю українського народу. Бензин, наданий для потреб посольства, було реквізовано, посольську охорону обеззброєно та затримано донський потяг-шпиталь⁹². О.В. Черячукін висловив протест і звернувся до уряду Директорії з вимогою повернути реквізований бензин, зняти заборону на отримання коштів у сумі 10 млн карб. і випустити з території УНР належний Дону шпитальний потяг⁹³. Рішенням Ради Народних Міністрів УНР від 2 січня 1919 року шпитальний потяг (за винятком завантажених до нього речей, що не належать шпиталю) було повернуто Дону, знято реквізицію на бензин, надано можливість донському посольству зв'язуватися зі своїм урядом через дипломатичних кур'єрів. Водночас було вирішено відправити на Дон делегацію Директорії, а питання про гроші відкласти до отримання інформації від міністерства фінансів⁹⁴.

В.М. Чехівський висунув пропозицію створити при МЗС УНР комісію з представників міністерств торгу і промисловості, шляхів, закордонних справ, юстиції і військового для перегляду договору з Доном⁹⁵. Наступного дня РНМ УНР повернулася до розгляду питання про «вимагання» О.В. Черячукіним 10 млн карб.⁹⁶ й ухвалила передати розгляд питання міністру торгу і промисловості для вирішення одночасно зі справою щодо вугілля України, яке затримується Доном⁹⁷. Затримані вагони з вугіллям стали предметом переговорів для випуску з Києва двох шпиталів. Попри обґрунтовану державну позицію щодо конфіскованих грошей, їх також було повернуто.

Директорія не лише демонструвала лояльність до більшості іноземних представництв, а й надавала фінансові позики за їхніми вмотивованими зверненнями. Так, на прохання Черногорського комітету з надання допо-

моги біженцям Рада Народних Міністрів УНР 2 січня 1919 року асигнувала кошти на субсидії для евакуації на батьківщину всіх біженців-чорногорців⁹⁸.

За доповіддю міністра фінансів 10 січня 1919 року рішенням Ради Народних Міністрів УНР було виділено безвідсоткову позичку з коштів Державної скарбниці 500 000 карб. на три місяці уповноваженому в справах Грузії, причому 100 000 – карбованцями, а 400 000 – керенками⁹⁹. Ці кошти мали повернути дипломатичному представництву УНР, створеному 26 січня 1919 року¹⁰⁰. Надзвичайну дипломатичну місію УНР на Кавказі з місцем осідку в Тифлісі очолив уродженець Підляшшя, білорус за походженням І.Г. Красковський¹⁰¹. Право розпоряджатися коштами української позики давав лист на ім'я І.Г. Красковського за підписом голови Директорії УНР В.К. Винниченка з дорученням отримати від грузинського уряду 500 000 рублів¹⁰². Очільник грузинського представництва В.В. Тевзая підтвердив отримання коштів грузинською стороною і висловив зі свого боку клопотання перед грузинським урядом про повернення відповідної суми українському колезі. Вказані кошти мали залишитися в розпорядженні І.Г. Красковського для використання для підтримки українських установ і матеріальної допомоги українським громадянам¹⁰³.

Втім, підписання договору склало підставу для виїзду М.І. Скобелева з Києва. Як фінансовий радник грузинської місії він отримав повноваження Міністерства торгу і промисловості на купівлю нафтових продуктів за кордоном. Разом з інженером Олександром Адіасевичем він виїхав до Одеси, щоби далі рухатися на Кавказ. За офіційною версією вони їхали для виконання договору, укладеного між Україною і Грузією, щодо організації транспортування закуплених міністерством у Баку нафтових продуктів Закавказькою залізницею й Закавказьким трубопроводом. Для проїзду М. Скобелева й кількох спеціалістів із товарообміну МЗС УНР подало 1 січня 1919 року клопотання про надання одного «класного» вагону¹⁰⁴.

Міністерство не просило допомоги грузинській місії в справі розшуку майна та архівів, зібраних діловодом гетьманського Відділу охорони пам'яток старовини й мистецтва Головного управління мистецтв і національної культури Г.Я. Стеллецьким як керівником військово-археологічної наукової експедиції в завойованих Османською імперією країнах. Через наступ більшовиків йому не вдалося вивезти з Тифлісу виявлені щоденники, документи та артефакти. Щодо цього питання голова відділу М.Ф. Біляшівський звернувся ще до МЗС Української Держави, але спроби вирішити його було здійснено вже з приходом до влади Директорії. Йшлося про здобуття охоронної грамоти для цього зібрання з огляду на наукову вартість матеріалів¹⁰⁵. Передбачалося, що документи мають зберігатися в помешканні співробітника експедиції Ф.В. Постникова, на розі Троїцької і Графської вулиць¹⁰⁶.

Невдовзі розпочався виїзд із Києва іноземних представництв. 12 січня 1919 року залишив посаду генеральний консул БНР Г.Ф. Базаревич і виїхав до Одеси¹⁰⁷. До призначення нового консула виконання його обов'язків було покладено на представника білоруського уряду О.І. Цвікевича. Водночас Білоруська національна рада в Україні порушила перед Директорією питання про створення Білоруського національного міністерства в УНР¹⁰⁸.

Тим самим потягом вирушили до Одеси, щоби звідти морем потрапити до Стамбула, співробітники Посольства Османської імперії з родинами. Турецьким дипломатам було надано чотири вагони: одного першого класу, двох другого класу й одного багажного. Збереглися відомості, що у свої вагони вони за певну плату взяли багато заможних київських родин. Цей прецедент спричинив численні звернення іноземних підданих і росіян, котрі просили видати їх за іноземців, до інших представництв із проханням допомогти виїхати з Києва, на який насувалися більшовики.

Того ж дня з охоронними листами УНР у напрямку Одеси мали вирушити як дипломатичні кур'єри Італійського королівського консульства в Києві Дассіні Еджиціо, Анджело Манджюні та Борис Щукін¹⁰⁹. Кількісне збільшення кур'єрів пояснювали насамперед бажанням мешканців Києва якомога швидше виїхати з міста. Однак потрібних вагонів не вистачало. Італійське консульство подало кілька повторних запитів, у кожному з яких зменшувалася кількість вагонів для виїзду співробітників консульства, членів італійської громади в Києві та біженців. Не мало позитивної відповіді і прохання про військову охорону вагонів, у яких планували їхати італійці й серби. Отримана в департаменті чужоземних справ МЗС УНР на цей запит від начальника штабу осадного корпусу була лаконічною: «В корпусі немає стрільців для охорони потягів крапка підотаман Мельник»¹¹⁰. Листування тривало майже до кінця місяця.

15 січня з прощальним візитом відвідав В.М. Чехівського представник Австро-Угорщини князь Еміль Фюрстенберг¹¹¹. Наступного дня міністр мав розмову з фінським послом Германом Гуммерусом та перським генеральним консулом Ісаакієм Віттенбергом¹¹². Збирався залишити Київ через повну відірваність від Кримського крайового уряду, а тому – не мав можливості проводити будь-які переговори, тимчасовий представник Криму Г.І. Едзубов¹¹³. МЗС УНР видало йому посвідчення на проїзд до Криму й назад та забезпечило виділення Міністерством шляхів УНР класного вагону для виїзду підданих Криму та їхніх родин¹¹⁴.

У цей час Київ залишали останні німецькі ешелони, востаннє проходячи вулицями Києва в повному похідному порядку¹¹⁵. «Дивно й сумно було бачити ці залишки могутньої армії, – зауважував Герман Гуммерус, – яка ще два місяці тому мала безумовну владу в цій великій країні»¹¹⁶. Відповідно

зменшувався і штат німецького дипломатичного представництва. До Берліна виїхала частина співробітників посольства на чолі з графом Г. Берхемом¹¹⁷. Як згадував Д.І. Донцов, його речі – «маса валізок і скринь» – були спакзовані ще 23 грудня 1918 року, але через «затримку транспорту»¹¹⁸ виїзд було відкладено. Свої обов'язки він передав консульському секретареві Маркману. 18 січня 1919 року Рада Народних Міністрів УНР ухвалила рішення про виплату німецькому та австро-угорському спільному господарському відділу 750000 карб. і німецькому посольству в Києві 200 000 франків відшкодування за пограбовані на станції Здолбунів речі, що належали відділу й посольству¹¹⁹. Інциденти на залізниці не були поодинокими. Так, данський генеральний консул отримав заяву комісара залізничного вузла про таємниче зникнення в харківському потязі двадцятисемирічного аташе данського посольства Генінга Келлера. 11 січня 1919 року він виїхав із Києва потягом № 4 через станцію Гребінки до Харкова з важливими документами і великою сумою (250 тисяч рублів) готівкою. Оскільки з Харкова на запит консульства повідомили, що аташе не прибув, вважали, що його вбили для грабунку, хоч не виключалася можливість, що він став випадковою жертвою. Консульство повідомило про трагедію данський королівський уряд¹²⁰.

Разом із рішенням про відшкодування збитків німців Рада Народних Міністрів УНР розглянула 18 січня 1919 року й питання про надання позички в розмірі чотири млн карбованців білоруському уряду на його прохання. Вирішили передати справу на попередній розгляд міністрів фінансів та військових справ для внесення «зі своїми міркуваннями до Ради Міністрів»¹²¹. Позитивне рішення щодо цього питання було прийнято лише 23 січня 1919 року за доповіддю міністра фінансів: 4 млн карб. було асигновано як безвідсоткову позику уряду БНР¹²².

Передавши захист інтересів козаків, які залишалися в Києві, данському консулові, готувався до виїзду з Києва О.В. Черячукін. 21 січня 1919 року він попрощався з представниками уряду й особисто – з С.В. Петлюрою. Того самого дня відповідно до телеграми з грифом «негайно» розпочалася організація «окремої валки» вагонів для перевезення французьких, англійських, американських та китайських громадян до Одеси. До них долучалися і грецькі піддані разом із братом П.П. Гріпарі – колишнім грецьким консулом у Севастополі М.П. Гріпарі – та його родиною¹²³. Ці іноземні представництва та громадяни вирушили до портового міста в п'ятницю 24 січня 1919 року, після урочистостей на честь злуки УНР і ЗУНР¹²⁴.

Вони відбулися 22 січня 1919 року. Усі іноземні представники отримали офіційне запрошення до участі у святі й перепустки для входу на Софійський майдан¹²⁵. Серед запрошених був іноземний представник, повноваження якого Директорія визнала останнім. 20 січня 1919 року Київський

губернський комісар отримав від МЗС УНР інформацію про «призначення генеральним консулом Голландії в Києві д-ра Т. Фоккера»¹²⁶. «Це урочисте оголошення не принесло вагомої користі і незабаром було усіма забуто», – написав згодом у спогадах О.В.Черячукін¹²⁷. Проте його особисті враження помітно відрізнялася від загального піднесення й державного оцінювання подій. Відповідно до Закону УНР № 82¹²⁸ встановлювалося щорічне відзначення дня проголошення самостійності України 22 січня. Підписи під цим державним актом поставили Голова Ради Народних Міністрів УНР В.О. Чехівський і міністр освіти І.І. Огієнко, 24 січня 1919 року закон затвердив Голова Директорії УНР В.К. Винниченко¹²⁹.

І.І. Огієнко відповідав також і за організацію урочистостей. Безпосередньо над організацією свята працював режисер М.К.Садовський¹³⁰. Представники дипломатичного корпусу на урочисто прикрашеному національними прапорами та старовинними гербами Наддніпрянської України й Галичини Софійському майдані з'явилися разом із делегатами Трудового Конгресу, членами Директорії, посланцями ЗУНР та міністрами опівдні. Єднання всієї України засвідчували герби різних губерній, встановлені на площі¹³¹. Після урочистого проголошення Акту злуки й молебню відбувся парад українського війська та маніфестація Володимирською вулицею до Оперного театру. Увечері за участі дипломатичного корпусу відбувся святковий банкет в Українському клубі. Наступного дня Трудовий Конгрес ратифікував Акт злуки.

Та вже за кілька днів через наступ Червоної армії розпочалася евакуація з Києва урядових установ та іноземних представництв. 27 січня МЗС УНР повідомило іноземних представників про загострення воєнної ситуації й неможливість гарантувати їм безпеку. Іноземні представництва переважно скористалися можливістю організованого виїзду до Вінниці разом з українським урядом.

Посол Фінляндії Герман Гуммерус залишив будинок посольства на вулиці Левашовській, 12 на київського підприємця Мозера та видав йому документ про повноваження захищати права фінських громадян¹³². У спогадах посла не названо ім'я цього підприємця, однак можна припустити, що це був норвезький консул Віктор Мозерт, який мав підстави завдяки своєму досвіду взяти на себе обов'язки щодо захисту інтересів підданих Фінляндії. Обов'язки голови Посольства Г. Гуммерус передав полковникові Готтфрідові Йогансеніві, який мав з архівом вирушити до Вінниці¹³³. Через кілька днів фінський посол повернувся до Гельсінкі, однак формальне існування посольства Фінляндії в УНР деякий час тривало. Воно було офіційно ліквідовано лише 2 жовтня 1921 року¹³⁴. Утім, як наголошував Г. Гуммерус, «фінський уряд ніколи не відкликав формально його призначення послом в Україні, навіть тоді, коли його вислано послом до Італії»¹³⁵.

27 січня виїхав із Києва на Одесу в супроводі поручника С.С. Кравченка та одного козака О.В. Черячукін. Наступного дня залишений ним при Директорії секретар посольства вирушив з іншими іноземними дипломатами до Вінниці. 30 січня О.В. Черячукін прибув до Одеси, а звідти на початку квітня 1919 року – до Варшави, де представляв ВВД перед польським урядом¹³⁶.

Дипломатичний потяг вирушив 28 січня 1919 року через Козятин до Вінниці. Під час подорожі, як згадував Г. Гуммерус, австро-угорський представник «франт принц Фюрстенберг був невтішний від того, що йому довелося з'явитися перед жінками неголеним»¹³⁷. Разом із ними серед жіноцтва їхала дружина І.Д. Шишманова. У Козятині одна частина дипломатичних і консульських представників вирушила до Вінниці, інша – продовжила рух за межі України.

Зранку 2 лютого 1919 року влада остаточно вирішила здати Київ задля уникнення кровопролиття¹³⁸. На звернення міського голови Є.В. Рябцова, як за доби Центральної Ради, до охорони міста обіцяли долучитися грузинські громадяни. Виконавчий комітет грузинської колонії в Києві ухвалив рішення «принципово не відмовлятися від охорони і брати участь в охороні міста від розбійничих банд вмісті з робітниками»¹³⁹.

Уже у Вінниці 7 лютого 1919 року представники Грузії, Дону, Німеччини, Польщі та Фінляндії провели нараду, за результатами якої ухвалили рішення якнайшвидше залишити територію УНР. У повідомленні про цю ухвалу, переданому Директорії, констатовувалася потреба зміни місця перебування представництв, а не розірвання дипломатичних відносин з Україною¹⁴⁰.

Залишався працювати деякий час болгарський посол І.Д. Шишманов. 31 січня 1919 року в місцевій пресі з'явилося повідомлення про виїзд місії Болгарського царства на чолі з послом із Києва й передання захисту інтересів болгарських громадян голландському консулові Т. Фоккеру¹⁴¹. Майже за місяць, 29 лютого 1919 року, йому навіть вдалося отримати рішення Директорії УНР про передання для Болгарії 15–20 тисяч тон жита¹⁴². Реалізацію рішення було доручено міністрам продовольчих справ і промисловості, а посол вирушив із Вінниці через Одесу до Софії, куди прибув 26 березня. 1 квітня 1919 року він склав повноваження під час аудієнції в царя Болгарії Бориса¹⁴³. Як науковець він співпрацював з українським посольством у Софії щодо видання двотижневика «Українсько-български преглед», де публікувалися наукові статті, актуальна інформація, оригінальні твори Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки.

Представництво Демократичної Республіки Грузія в Києві припинило свою діяльність у травні 1919 року, а його очільник В.В. Тевзая вирушив через Одесу на батьківщину.

Представники Вірменії М.Х. Ломідзе та О.К. Хазазьян, якому було доручено збереження консульського архіву та нагляд за приміщенням місії, після виїзду основного складу комісаріату залишилися в Києві після захоплення міста більшовиками¹⁴⁴.

Питання про відносини з іншими державами зберігало актуальність для Директорії, попри її вимушене перебування у Вінниці, Рівному, Кам'янці-Подільському. Не втрачаючи сподівання відвоювати столицю, Рада Народних Міністрів УНР обговорила 7 червня 1919 року можливість залучення іноземної допомоги до військового вишколу українських вояків. Впевненості в можливості повернення українського уряду в столицю додавали успіхи Армії УНР, яка, уклавши 24 травня 1919 року перемир'я з поляками, звільнила від більшовиків південно-західне Поділля. Наголошувалося, що будь-які переговори з місіями чи агентами іноземних держав можна вести лише під наглядом МЗС УНР. Однак постанова не була ухвалена «як передчасна і така, що потребує більш докладного обговорення» за зауваженнями міністра охорони здоров'я та заступника голови Ради Народних Міністрів УНР Дмитра Одрини й міністра преси і пропаганди Теофана Черкаського¹⁴⁵.

Найдовше зберегли відносини з українською стороною представники БНР, які не полишали наміру отримати від українців грошову позику. 17 листопада 1919 року О.І. Цвікевич уже в ранзі Надзвичайного і повноважного посла БНР в Україні отримав від Голови РНМ БНР і міністра закордонних справ Антона Луцкевича повноваження на клопотання перед українським урядом про позику в 50 млн карбованців зі строком виплат упродовж п'яти років¹⁴⁶. Напередодні О.І. Цвікевич особисто звернувся до уряду Директорії з проханням про надання позики в сумі 20 млн «нештемпельованих крон» для «поширення і зміцнення державно-національної праці, як на Батьківщині, так і за кордоном і на підтримку всіх національно-політичних партій і громадянських установ на Білорусі»¹⁴⁷. Віза міністра закордонних справ А.М. Левицького засвідчувала готовність підтримати братню державу: «Виготовити відповідний законопроект для внесення в Раду»¹⁴⁸.

7 січня 1920 року повноважний представник уряду БНР у Берліні Берноу звернувся до українського колеги з повідомленням про те, що українську ноту № 2511 доведено до відома білоруського уряду, і наголосив, що білоруський народ зобов'язаний українському, який у найцінніші для Білорусі хвилини надав ширу й безкорисну допомогу – моральну та матеріальну. Якби сили не стали на дорозі України і Білорусі, вони визволяться від «різних фарб» непрошених окупантів та реалізують своє святе право бути господарями на своїй рідній землі¹⁴⁹.

24 вересня 1920 року із Риги¹⁵⁰ після спілкування з главою Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Латвії Володимиром Кедровським, який

був членом делегації УНР у Четвертій конференції Балтійських держав (6 серпня – 6 вересня 1920 року)¹⁵¹, та вересневих перемог об'єднаної української й польської армії над більшовиками (зокрема, у битві на Німані), уряд БНР надіслав вітання з перемогами українського війська Симону Петлюрі, висловив надію на найтіснішу дружбу та взаємопідтримку й повідомив про прибуття О.І. Цвікевича в ранзі уповноваженого міністра до місця осідку українського уряду¹⁵². Останні контакти офіційних білоруських представників з урядом УНР зафіксовані в жовтні 1920 року Головний Отаман військ УНР С.В. Петлюра із запізненням особисто подякував 28 жовтня телеграмою Голові Ради БНР Петрові Кречевському за привітання з перемогою та «широку готовність допомогти в нашій справі»¹⁵³. Міністр закордонних справ УНР А.В. Ніковський підтвердив готовність прийняти пропозицію БНР «щодо нав'язання тісного порозуміння між Білорусією і Україною» та офіційно зустріти в ставці в м. Тарнові О.І. Цвікевича як посла БНР і обговорити з ним «біжучій пекучі питання першорядної ваги для обох урядів»¹⁵⁴. Проте й у цій ситуації офіційне визнання не відбулося. Тоді обидві сторони, вимушені залишити рідну землю, ще не знали, що битва на Німані стане останньою великою перемогою української й польської армій в радянсько-польській війні 1920 року.

* * *

Загалом упродовж короткого терміну діяльності Директорії в Києві (менше двох місяців) зберегли свої функції представництва Німецької імперії, Австро-Угорської імперії, Болгарського Царства, Туреччини, Фінляндії, Франції, Великої Британії, Швейцарії, Іспанії й Португалії, Бельгії, БНР, Всевеликого Війська Донського, Грузії, Азербайджану, Вірменії, Польщі, Чехословаччини, Латвії; дістали повноваження представники Естонії й Голландії; через голландського консула контактував із владою представник Китаю. Іноземні представники брали активну участь в урочистостях на відзначення перемоги Директорії. Їхня присутність на урочистих заходах була не лише протокольною, але мала політичне значення: засвідчувала визнання відновленої УНР закордонними країнами. Завдання іноземних представників зводилися переважно до захисту життя й майна підданих своїх країн. Вони активно взаємодіяли з цих питань із МЗС УНР. Коли загроза взяття Києва більшовиками стала очевидною, МЗС УНР організувало евакуацію іноземних представництв до місця розташування уряду. Частина представництв евакуювалася самостійно, частина залишилася в Києві. У Вінниці евакуйовані іноземні представництва прийняли консолідоване рішення залишити межі УНР, але без розриву дипломатичних відносин. Найдовше в цей період (до жовтня 1920 року) збереглися офіційні контакти між УНР і БНР. Ніколи офіційно не відкликав свого представника в УНР уряд Фінляндії.

- ¹ Звернення Директорії до всіх воюючих і нейтральних держав від 20 листопада 1918 р. // Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. Т. 2. / упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2006. С. 378–379.
- ² Там само. С. 380.
- ³ Нота Державам Антанти // Трибуна. 1918, 19 грудня. Ч. 2. С. 3.
- ⁴ Там само.
- ⁵ Позиція німецьких військ // Трибуна. 1918, 19 грудня. Ч. 2. С. 3.
- ⁶ Евакуація німців // Трибуна. 1918, 19 грудня. Ч. 2. С. 4.
- ⁷ Німці і Директорія // Трибуна. 1918, 19 грудня. Ч. 2. С. 4.
- ⁸ Евакуація німців // Трибуна. 1918, 27 грудня. Ч. 8. С. 3.
- ⁹ Штаб охорони міста // Трибуна. 1918, 19 грудня. Ч. 2. С. 3.
- ¹⁰ Повідомлення // Трибуна. 1918, 19 грудня. Ч. 2. С. 4.
- ¹¹ ЦДАВО України. ф. 2592. оп. 4. спр. 15. арк. 164.
- ¹² Захист французьких громадян // Нова Рада. 1918, 29 (18 грудня). Ч. 222. С. 1.
- ¹³ Там само.
- ¹⁴ *Борщак Ілько*. Європа й відродження України (1914 – 1923). Французька інтервенція в Одесі // Літопис «Червоної калини». 1936. Ч. 12, грудень. С. 9.
- ¹⁵ *Юркова Оксана*. Молебень, парад та банкет. Як Київ у хугу Директорію зустріча // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dsnews.ua/nasha_revolyutsiya_1917/moleben-parad-ta-benket-yak-kiyiv-u-hugu-direktoriyu-zustrichav-20122018093000
- ¹⁶ Приїзд Директорії Української Народної Республіки // Трибуна. 1918, 21 грудня. Ч. 3. С. 1.
- ¹⁷ Серед білорусів // Трибуна. 1918, 22 грудня. Ч. 4. С. 4.
- ¹⁸ Приїзд Директорії Української Народної Республіки // Трибуна. 1918, 21 грудня. Ч. 3. С. 1.
- ¹⁹ *Гумерус Герман*. Україна в переломні часи... С. 149–150.
- ²⁰ Привітання дипломатичного корпусу // Трибуна. 1918, 21 грудня. Ч. 3. С. 2.
- ²¹ Там само.
- ²² *Гумерус Герман*. Україна в переломні часи... С. 149–150.
- ²³ На Софіївській площі // Трибуна. 1918, 21 грудня. Ч. 3. С. 2.
- ²⁴ Німеччина й Україна // Трибуна. 1918, 24 грудня. Ч. 5. С. 8.
- ²⁵ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 48. Арк. 22.
- ²⁶ Виїзд п. Серкаля в Одесу // Трибуна. 1918, 24 грудня. Ч. 5. С. 8.
- ²⁷ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 40. Арк. 22.
- ²⁸ Виїзд п. Серкаля в Одесу // Трибуна. 1918, 24 грудня. Ч. 5. С. 8.
- ²⁹ Див. *Гумерус Герман*. Україна в переломні часи... С. 134.
- ³⁰ Серед дипломатії // Трибуна. 1918, 21 грудня. Ч. 3. С. 3.
- ³¹ У секретаря англійського консульства п. Томаса // Трибуна. 1918, 21 грудня. Ч. 3. С. 3.
- ³² ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 48. Арк. 20.
- ³³ Там само. Арк. 23.
- ³⁴ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 49. Арк. 1.
- ³⁵ Там само.
- ³⁶ Польське посольство // Трибуна. 1918, 25 грудня. Ч. 6. С. 2.
- ³⁷ Розмова з польським послом п. Ваньковичем // Трибуна. 1918, 24 грудня. Ч. 5. С. 2.
- ³⁸ Там само.
- ³⁹ Нота до народів світу // Трибуна. 1918, 27 грудня. Ч. 8. С. 2.
- ⁴⁰ Звернення до народів світу та їх правительств від 28 грудня 1918 р. // Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки... С. 398.
- ⁴¹ *Рені Й., Пилипенко В.* Вступне слово до українського видання // *Гуммерус Герман*. Україна в переломні часи... С. 15.
- ⁴² *Гуммерус Г.* Україна в переломні часи... С. 156.
- ⁴³ Там само. С. 161.
- ⁴⁴ Там само.
- ⁴⁵ В Міністерстві закордонних справ // Трибуна. 1918, 28 грудня. Ч. 9. С. 2.
- ⁴⁶ ЦДАВО України. Ф. 3766. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 8.
- ⁴⁷ Там само.
- ⁴⁸ Там само. Арк. 12.
- ⁴⁹ *Лейхтенбергский Г.Н.* Воспоминания об «Украине»: 1917–1918 / Авт. пер. с французького. Берлін: Детинец, 1921. С. 45.
- ⁵⁰ Білоруський прапор // Трибуна. 1918, 26 грудня. Ч. 7. С. 3.

- ⁵¹ Серед білорусів. Заарештовані офіцери // Трибуна. 1918, 26 грудня. Ч. 7. С. 3.
- ⁵² Ліквідація білоруської військової організації // Трибуна. 1918, 22 грудня. Ч. 4. С. 2.
- ⁵³ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 3. Спр. 6. Арк. 1; Оп. 1. Спр. 36. Арк. 4.
- ⁵⁴ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 9.
- ⁵⁵ *Гуммерус Герман*. Україна в переломні час... С. 165. 23 квітня 1934 року Київська міська рада передала будинок у розпорядження Управління справам ЦК КП(б)У. Згодом там мешкав М. Хрущов, а по Другій світовій війні розташовувалася резиденція для керівників зарубіжних країн, які прибували з візитами в УРСР.
- ⁵⁶ Див.: *Друг Ольга, Малаков Дмитро*. Шовковична, 14 (кол. Левашовська, 12) // Особняки Києва. С. 259–263. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Publ/Dontsov/Rik1918/1919-01.html>
- ⁵⁸ Голландський генеральний консул на Україні // Трибуна. 1919, 3 січня. Ч. 14. С. 1.
- ⁵⁹ Там само.
- ⁶⁰ Голландський генеральний консул на Україні // Трибуна. 1919, 3 січня. Ч. 14. С. 1.
- ⁶¹ За цілість Голландії // Трибуна. 1918, 29 грудня. Ч. 10 С. 1.
- ⁶² У Директорії // Трибуна. 1918, 29 грудня. Ч. 10 С. 1.
- ⁶³ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп.1. Спр. 48. Арк. 2.
- ⁶⁴ Дипломатична місія до Голландії // Трибуна. 1918, 17 січня. Ч. 22. С. 2.
- ⁶⁵ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп.1. Спр. 45. Арк. 3.
- ⁶⁶ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 4.
- ⁶⁷ ЦДАВО України. Ф. 1118. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 96 зв.
- ⁶⁸ Нові білоруські організації // Трибуна. 1919, 4 січня. Ч. 15. С. 3.
- ⁶⁹ В цей час уряд БНР уже залишив Мінськ і перебував у Вільно, а невдовзі перебрався до Гродно, де до 27 квітня 1919 р. намагався здобути незалежність і сформувати військо. 13 січня 1919 р. було сформовано Вищу раду БНР у складі С. Рака-Михайловського, О. Власова, І. Лосьика й повідомлено про це уряд Директорії.
- ⁷⁰ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 33. Арк. 6-6 зв.
- ⁷¹ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 6.
- ⁷² *Черячукин А.В.* Донские делегации на Украину и в Берлин в 1918–1919 г... С. 228.
- ⁷³ Привітання Симону Петлюрі // Трибуна. 1919, 2 січня. Ч. 13. С. 2.
- ⁷⁴ Мухтар-бей у Чехівського // Трибуна. 1919, 4 січня. Ч. 15. С. 3.
- ⁷⁵ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 285. Арк. 39.
- ⁷⁶ Там само.
- ⁷⁷ Подорож Мухтар-бея в Одесу // Трибуна. 1919, 6 січня. Ч. 16. С.2.
- ⁷⁸ Усунення дипломатів гетьманського уряду // Трибуна. 1919, 6 січня. Ч. 16. С. 2.
- ⁷⁹ Протест білоруської ради // Трибуна. 1919, 29 січня. Ч. 31. С. 3.
- ⁸⁰ Див. зокрема: Серед білорусів // Трибуна. 1919, 11 січня. Ч. 18. С. 3.
- ⁸¹ Білоруське національне міністерство на Україні // Трибуна. 1918, 12 січня. Ч. 19. С. 3.
- ⁸² *Черячукин А.В.* Донские делегации на Украину и в Берлин в 1918–1919 г... С. 221.
- ⁸³ Там само. С. 221.
- ⁸⁴ Там само. С. 224.
- ⁸⁵ Нота українського уряду до Румунії // Трибуна. 1918, 28 грудня. Ч. 9. С. 2.
- ⁸⁶ Україна і Дін // Трибуна. 1918, 27 грудня. Ч. 8. С. 2.
- ⁸⁷ Там само.
- ⁸⁸ Нота українського уряду правительства Дону // Трибуна. 1918, 28 грудня. Ч. 9. С. 1.
- ⁸⁹ Одвітна нота з Дону // Трибуна. 1918, 29 грудня. Ч. 10. С. 1.
- ⁹⁰ Див.: *Бондаренко Д.Я.* Гетман П.П. Скоропадский и атаман П.Н. Краснов...
- ⁹¹ Там само.
- ⁹² ЦДАВО України. Ф. 3766. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 1.
- ⁹³ Директорія, Рада Народних Міністрів УНР... Т. 1. С. 142.
- ⁹⁴ Там само.
- ⁹⁵ Там само. С. 142–143.
- ⁹⁶ Там само. С. 149.
- ⁹⁷ Там само.
- ⁹⁸ Директорія, Рада Народних Міністрів УНР... Т. 1. ... С. 143.
- ⁹⁹ Директорія, Рада Народних Міністрів УНР... Т. 1. ... С. 170; ЦДАВО України. Ф. 1065. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 45
- ¹⁰⁰ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 3. Спр. 49. Арк. 42.
- ¹⁰¹ Детальніше див: Матяш І. Б. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Кавказі (1919 – 1921 рр.) // Український історичний журнал. 2018, № 1 (538). С. 72-97; Ирина Матяш. Грузинские представительства в Украине в 1918 – 1921 годах: между независимым государством и советской республикой // Межкультурные коммуникации. 2018. № 30. С. 95–104.

- ¹⁰² Центральний державний історичний архів Грузії. Ф. 1861. Оп. 2. Спр. 94. Арк. 2.
- ¹⁰³ Там само.
- ¹⁰⁴ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 29. Арк. 3.
- ¹⁰⁵ Там само. Арк. 7.
- ¹⁰⁶ Там само. Арк. 12.
- ¹⁰⁷ Уступлення білоруського консула // Трибуна. 1918, 12 січня. Ч. 19. С. 3.
- ¹⁰⁸ Білоруське національне міністерство на Україні // Трибуна. 1918, 12 січня. Ч. 19. С. 3.
- ¹⁰⁹ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп.1. Спр. 45. Арк. 4, 5, 6.
- ¹¹⁰ Там само. Арк. 15.
- ¹¹¹ Посол князь Фюрстенберг у В. Чеховського // Трибуна. 1919, 16 січня. Ч. 21. С. 3.
- ¹¹² У В. Чеховського // Трибуна. 1919, 16 січня. Ч. 21. С. 3.
- ¹¹³ Від'їзд Єджубова // Трибуна. 1919, 16 січня. Ч. 21. С. 3.
- ¹¹⁴ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 10, 16
- ¹¹⁵ Эвакуация немецких войск // Одесские новости. 1919, 28 (15) января. № 10901. С. 3
- ¹¹⁶ Гуммерус Герман. Україна в переломні час... С. 163.
- ¹¹⁷ Евакуація німецького війська // Трибуна. 1919, 14 січня. Ч. 20. С. 3.
- ¹¹⁸ Донцов Д. І. Рік 1918, Київ... С.124.
- ¹¹⁹ Директорія, Рада Народних Міністрів УНР... Т. 1. ... С. 199.
- ¹²⁰ Исчезновение аташе датского посольства // Одесский листок. 1918, 4 февраля. № 25. С. 4.
- ¹²¹ Директорія, Рада Народних Міністрів УНР... Т. 1. ... С. 197.
- ¹²² Там само. С. 209.
- ¹²³ Див.: Даниленко В.М., Миронець Н. І. Надзвичайна дипломатична місія УНР у Греції (1919 – 1920 рр.). Кам'янець-Подільський: Абетка, 2006. С. 43–44, 48–49.
- ¹²⁴ ЦДАВО України. Ф. 2200. Оп. 1. Спр. 224. Арк. 39.
- ¹²⁵ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 48. Арк. 26.
- ¹²⁶ Там само. Арк. 6.
- ¹²⁷ Черячукин А.В. Донские делегации на Украину и в Берлин в 1918–1919 г... С. 229.
- ¹²⁸ Закон про встановлення святкування 22 січня як дня проголошення самостійності України // Вісник Державних законів для всіх земель УНР. 1919. Вип. 6. С. 3.
- ¹²⁹ Там само.
- ¹³⁰ Див.: Тимченко Р. В. Відносины Української Народної Республіки й Західно-Української Народної Республіки (листопад 1918 – квітень 1920 рр.). Київ: Ін-т історії України НАНУ, 2013. С. 138–139.
- ¹³¹ День 22 січня 1919 року // Літопис «Червоної калини». 1937. Ч. 1, січень. С. 3.
- ¹³² Черячукин А.В. Донские делегации на Украину и в Берлин в 1918–1919 г ... С. 177
- ¹³³ Див.: «Вірю в українську державність...». Відвідини в колишнього фінського посла в Києві, проф. Германа Гумеруса// Українець у Фінляндії. 1943, 1 жовтня. Ч. 6. С. 2.
- ¹³⁴ Рені Й., Пилипенко В. Вступне слово до українського видання... С. 24
- ¹³⁵ «Вірю в українську державність»... С. 2.
- ¹³⁶ Черячукин А.В. Донские делегации на Украину и в Берлин в 1918–1919 г. // Донская Летопись. Белград, 1924. № 3. С. 163, 230–231.
- ¹³⁷ Гуммерус. С. 180.
- ¹³⁸ Становище Києва // Трибуна. 1919, 4 лютого. С. 4.
- ¹³⁹ Участь грузинських громадян у охороні міста // Трибуна. 1919, 4 лютого. Ч. 36. С. 4.
- ¹⁴⁰ Див.: Нагаєвський І. Історія Української держави в двадцятому столітті. К., 1993. С. 281–282.
- ¹⁴¹ Від'їзд болгарських місії // Трибуна. 1919, 31 січня. Ч. 33. С. 4.
- ¹⁴² Директорія, Рада Народних міністрів УНР... С. 125.
- ¹⁴³ Павленко В. Українсько-болгарські взаємини 1918 – 1939 рр...С. 22.
- ¹⁴⁴ [Семко-Козачук С.]. До історії спільної боротьби української і вірменської контрреволюції...С. 288.
- ¹⁴⁵ Директорія, Рада Народних Міністрів УНР... Т. 1. ... С. 402.
- ¹⁴⁶ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 301. Арк. 1.
- ¹⁴⁷ Там само. Арк. 2.
- ¹⁴⁸ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 301. Арк. 2.
- ¹⁴⁹ ЦДАВО України. Ф. 3616. Оп.12. Спр. 14. Арк. 64.
- ¹⁵⁰ Уряд БНР переніс туди свою діяльність у вересні 1920 р. Детальніше див.: Беларуская Народная Рэспубліка – крок да незалежнасці: до 100-годдзя абвяшчэння: гістарычны нарыс / А.А.Каваленя [і інш.]; Нацыянальная акадэмія навук, Інстытут гісторыі. Мінск: Беларуская навука, 2018. С. 123
- ¹⁵¹ Конференція та участі представників Литовської Республіки, Латвійської Республіки, Естонської Республіки, Фінляндської Республіки, II Польської Республіки та УНР, під час якої розглядалося питання про створення Балто-Чорноморського союзу. Політичну конвенцію за підсумком конференції від УНР підписали О.

Саліковський та В.Кедровський. Детальніше див.: *В.М. Матвієнко. Балтійські конференції 1919–20 // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К.: Знання України, 2004. Т. 1. С. 101–102.*

¹⁵² ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 301. Арк. 4.

¹⁵³ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 418. Арк. 2.

¹⁵⁴ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 301. Арк. 5; Спр. 448. Арк. 1.

Iryna MATIASH,
Doctor of History, Professor,
leading researcher of the Department of History
of International Relations and Foreign Policy of Ukraine
of the Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine,
Head of the Scientific Society of History
of Diplomacy and International Relations

FOREIGN MISSIONS IN KYIV IN THE PERIOD OF THE DIRECTORATE OF UKRAINE: FORCED RETURNING HOME

Abstract. The article construes diplomatic presence of foreign states in the period of the Ukrainian People's Republic and the Ukrainian State in Kyiv as the entry of independent Ukraine to the international arena. It is emphasized that the activity of every foreign mission at that time merits separate study. It is highlighted that with the advent of the Directorate to power in December 2018, all diplomatic missions found themselves in similar circumstances as the unrelenting approach of the Bolsheviks to the capital of Ukraine threatened their presence in Kyiv. The article covers the issue of organizing cooperation with the new government, faced by both the 'old' consular corps and envoys of the Hetman government, who did not cease their activity after the transition of power to the Directorate. The article examines the hopes and tactics of various diplomatic parties with regard to decisions made at the 1919 Paris Conference. It is argued that the Directorate not only demonstrated its loyalty to most of the foreign missions but also provided financial loans upon their duly substantiated requests. The article sheds light on the events of 22 January 1919 and the involvement therein of all foreign representatives, the departure of diplomatic missions and further activities of those who remained in Kyiv.

Keywords: the Directorate, diplomatic missions, government, foreign representatives and figures.